

“Hz. Âişe'nin Sahabeye Yönelttiği Eleştiriler” Adlı Eser Üzerine *

A Review on “Hz. Âişe'nin Sahabeye Yönelttiği Eleştiriler”

AyŐenur ŐimŐek Ergöl**

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü: Araştırma Makalesi/Article Type: Research Article

GeliŐ Tarihi: 27 Ekim 2021/Date Received: 27 October 2022

Kabul Tarihi: 10 Mayıs 2022/Date Accepted: 10 May 2022

İntihal Taraması/Plagiarism Detection: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi/This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalıŐmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalıŐmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur/It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (AyŐenur ŐimŐek Ergöl)

* Erul, Bünyamin. *Hız. Âişe'nin Sahabeye Yönelttiği Eleştiriler*. Ankara: Otto Yayınları, 9. Basım, 2016

** Yüksek Lisans Mezunu, Milli EĞitim Bakanlığı, Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Öğretmeni/ Master's Degree, Ministry of National Education, Religious Culture and Ethics Teacher, simsekaysenur00@gmail.com, Orcid No: 0000-0003-4985-4683.

CC BY-NC 4.0 | This paper is licensed under a Creative Commons Attribution-Non Commercial License

Aadisler İslâm'ın ikinci temel kaynağıdır. Bu kaynaklık sebebiyle hadislerin sahihliği, Hz. Peygamber'e aidiyetinin gerçekliği ve bunun tespiti büyük önem arz etmektedir. Bu noktada sahâbenin katkısı çok fazladır. İlk olarak sahâbenin hadisleri rivayet etmesindeki etkenleri ele almak gerekirse bunların en başında temel kaynağımız Kur'ân-ı Kerim'de geçen “Peygamber’in verdiği alın ve yasakladığından da sakının.”^[1], “Peygamber kendi hevesinden konuşmaz (o her ne söylemişse) onun bildirdikleri vahiy edilenden başkası değildir.”^[2] âyetleri gelmektedir. Diğer bir etken ise Peygamberimiz'in tavsiyeleridir. Bu bağlamda Peygamberimiz sözlerinin orada bulunanların bulunmayanlara iletilmesini istemesi, sahâbeyi Hz. Peygamber'in sözlerini rivayet etmeye teşvik etmiştir. Bunun yanında sözün doğruluğunu araştırmak ve ona göre rivayet etmek de Kur'ân-ı Kerim'in bir emridir: “Ey Mü'minler! Bir fasık size haber getirirse onu araştırın.”^[3] Nitekim Resûlullah da “Kim bilerek bana yalan isnad ederse ateşteki yerine hazırlansın.”^[4] diyerek kendisine dayandırılan sözün sahihliğinin ehemmiyetini dile getirmiştir. İşte bu âyetler ve hadisler ışığında sahâbe, Peygamberimiz'den duyduklarını aktarmıştır. Resûlullah hayatta iken kendisine sorulan sorular onun vefatıyla hadislerin korunması ve gelecek nesle aktarılması ihtiyacı şeklinde kendisini göstermiştir. Ancak zamanla fazlaşan hadis rivayeti ve siyasî olaylar bazı hataları, düşünce ayrılıklarını ve kötü niyetli insanların icraatlarını beraberinde getirmiştir.^[5] Bu sebeplerden ötürü sahâbî, tâbiîn ve ilerleyen dönemde muhaddisler çeşitli tedbirler almış, rivayetler konusunda sıhhat şartları aramış, bu bağlamda çeşitli kriterler geliştirmişlerdir. Sözelimi râvinin adalet ve zabt sıfatlarına sahipliği, hadis senedinde kopukluklar yaşanmaması, rivayetin şâz ve muallel olmaması geliştirilen kriterlerdir. Bu kriterlerin temel olarak ortaya çıkmasında muhaddislerden önce sahâbenin büyüklerinin payı yadsınamayacak kadar önem teşkil etmektedir.

[1] el-Haşr, 59/7.

[2] en-Necm, 53/3.

[3] el-Hucurat, 49/6.

[4] Buhârî, “Ahâdisu'l-Enbiya”, 50.

[5] Mehmet Emin Çiftçi, “Sahabenin Hadis Rivayeti ve Sahih Hadis Algısı” *Akademik Platform* 3/1 (2019), 42-53.

Hız. Peygamber'e vahyin inmeye başladığı ilk günden itibaren sahâbe İslâm'ın gereklerini tam bir mukavemetle öğrenmek istemiş; sorgulayıcı, bazen tenkitçi tavırlar sergilemişlerdir. Resûlullah'ın yanında anlayamadıkları konuları sormaktan çekinmemişler, ilim yolunda en doğruyu bulma çabası karşılığında hiçbir zorluktan çekinmemişlerdir. Bu sahâbiler arasında Hız. Peygamber'le küçük yaşta evlenmiş,^[6] vahye şahitlik etmiş ve 2210 hadis rivayetiyle^[7] muksirün arasında yer almış Hız. Âişe'yi ise ayrı ele almak gerektiği açıktır. Hadis sayısının fazlalığı bize Resûlullah ile irtibatının derecesi bilgisini ve tenkitte yeterliliği konusunda şüpheye mahal bırakmayacak konumunu da göstermektedir. Bunda Hız. Âişe'nin ferâseti, belâgâtı ve hatipliği ile daha başka sebepler de etkili olmuştur.^[8]

Sahâbe dönemi, hadis konusunda birbirlerini tenkit etme hususu genel itibariyle 'unuttu, yanıldı, hata etti, eksik işitmiş' şeklindeki sözlerle olagelmıştır. Bunların sebebi de hadisi iyi anlayamamak, farkında olamamak gibi beşerî kaynaklı kusurlardır. Hız. Âişe ise; "Allah onu bağışlasın; Allah rahmet etsin; o hata etti; yanlış işitmiş; yanlış nakletmiştir." şeklinde başlayan tasbihler yapmıştır. Bunlardan anlıyoruz ki sahâbe döneminde gayet dinamik bir eleştiri zihniyeti mevcuttur.

Yukarıda zikredildiği gibi Hız. Âişe'nin özel konumu ve hadislerin doğrusunu bilme ve bildirme yolundaki bu tenkitçi kimliği doğrultusundaki tashihatları neticesinde müellifler bunları bir araya getirerek çeşitli eserler telif etmişlerdir. Yazılan müstakil eserler de mevcuttur. Ebû Mansûr Abdülmuhşin b. Muhammed eş-Şihî el-Bağdâdî'nin içinde yirmi beş hadisin yer aldığı bildirilen '*İstidrâk-ü Ümmil-mü'minîn Âişe ale's-sahâbe*' adlı risalesi bildiğimiz en eski eserdir.

Bu konuda teferruatlı bir telif gerçekleştiren, Prof. Dr. Bünyamin Erul'un tahkikli neşrini yaptığı, değerlendirmemizin de konusunu teşkil eden Bedrudîn ez-Zerkeşî'ye (ö. 794/1392) ait "*el-İcâbe li îradi mâstedrekethu Âişe alâ's-sahâbe*" adlı eseridir. Türk asıllı olup Kâhire'de doğan ve orada vefat eden Zerkeşî altın

[6] Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh b. İshak el-İsfehânî, *Mâ'rîfetü's-sahâbe*, thk. Âdil b. Yusuf el-Azîzî, (Riyad: Dâru'l-Vatan, 1998), 6/3208; Ebû Ömer Yusuf b. Abdullâh İbn Abdilber en-Nemerî, *el-İstîâb fî Mâ'rîfeti'l-ashâb*, thk. Âdil Mürşid, (Amman: Dâru'l-A'lâm, 2001), 4/919; Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, çev. Mehmed Yazgan, (İstanbul: Beyan Yayınları, 2014), 563.

[7] Ebû Abdullâh Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehbî et-Türkmanî el-Farîkî ed-Dimaşkî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, nşr. Şuayb el-Arnaut, 3. Baskı (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1985), 2/139.

[8] İbn Abdilber, *el-İstîâb*, 4/ 919; İbn Kayyim el-Cevziyye Ebû Abdillâh Şemsuddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Zürâî ed-Dimaşkî, *Zâdû'l-meâd fî hedyi hayri'l-ibâd*, thk. Şuayb Arnaût-Abdülkâdir Arnaût (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1994), 1/110; İzzeddin İbnü'l-Esir Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed Cezerî, *Üsdü'l-gâbe fî mâ'rîfeti's-sahâbe*, thk. Ali Muhammed Muavvid-Âdil Ahmed Abdülmevcûd (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1994), 7/189; İbn Seyyidünnâs Ebü'l-Feth Fethüddin Muhammed b. Muhammed el-Ya'merî, *Uyûnü'l-eser fî fünûni'l-megâzi ve's-şemâilî ve's-sîra*, thk. Muhyiddin Mustû- Muhammed el-İd el-Hadravî, (Medine: Mektebetü Dâri't-Turâs, 1992), 2/395; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 2/135; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 563.

ve gümüş işleme sanatında ustalaştığı için bu ismi almıştır.^[9] Çeşitli İslâmî ilimlerde birçok eser veren Zerkeşî'nin tahkik edilen bu eserinin önemi Hz. Âişe'nin hadis yolundaki başarısını ve tenkitlerini tedvin ederek özelde muhaddislere, usûl alimlerine ve fukahaya genelde tüm Müslümanlara bir kriter ortaya koymuş olmasındandır. Eserin temel kaynakları Kütüb-i Sitte olmakla beraber et-Tayâlisî, el-Begavî, Beyhakî, Dârekutnî de yararlanılan bazı isimlerdir. İlk olarak 1939 yılında Dımaşk'ta Said el-Efgâni tarafından neşredilen eser daha sonra Beyrut'ta 1970, 1980, 1985 yıllarında yine Efgâni tarafından yayınlanmıştır. Eseri tarih verilmeyerek Zekeriyya Ali Yusuf Kâhire'de, Rıf'at Fevzî Abdülmuttalib'te 2001'de yine Kâhire'de neşretmişlerdir.^[10] Bu neşirlerin son baskılarında bile hataların çokluğu nedeniyle 2004 yılında Prof. Dr. Bünyamin Erul farklı başlıklar, farklı bölümler ve genişçe bir sunuş, kapsamlı bir önsöz, detaylı dipnotlar ve dizinle okuyucuya sunmuştur.

Eserin içeriğine geçmeden önce Erul hakkındaki vereceğimiz kısa bilginin muhakkikin yetkinliği ve telifi hakkında bize fikir vereceğini düşünüyöruz. 1987-1989 yılları arasında Hadis Anabilim Dalı'nda "Sünnet'in Kur'an Dışında Hükümler Getirmesi Meselesi" adlı tezi hazırlayarak Yüksek Lisans yapan Erul, "Sahabenin Sünnet Anlayışı" adlı tezi ile 1996 yılında doktor oldu. Bu teziyle TDV İslam Araştırmaları 1997 birincilik ödülü aldı. 2009-2012 arasında DİB tarafından hadis projesinin koordinatörlüğünü yürüttü ve çalışma 7 büyük cilt halinde 2013 yılında basıldı. Çok çeşitli çalışmaları ve eserleri bulunan, el-İcâbe'yi ilk kez Türkçeye çeviren ve bunu haklılıkla bahtiyarlık olarak addeden Prof. Dr. Bünyamin Erul'dur. OTTO yayınlarından çıkan kitap toplam 222 sayfadan oluşmaktadır. Tahkikli bir şekilde neşredilen eser yazımızda aktarılmaya çalışılacağı üzere yeniden hayat bulmuştur desek mübalağa etmiş olmayacağımızı ümit ediyoruz. Neşirini hatasız olarak niteleyen Erul, Zerkeşî'nin rivayetleri aldığı kaynakları tek tek tarayarak bir kıyaslama yapmıştır. Bulamadığı rivayetleri bulamadığını veya eksikliklerini dipnotlarda belirtmiştir. Bu yolla en başta Zerkeşî'nin alıntıladığı bölümleri bugün elimizde bulunanlarla karşılaştırmış hem de ilk neşredilmiş olan eserlerin eksikliklerini görmüş olmaktadır.

Zerkeşî'nin sahabîlere göre tertip ettiği eserde Erul, daha çok hadis metninin Hz. Âişe tarafından eleştirilen yönlerini ortaya çıkarmak istemiştir. Erul 'metin tenkidi klâsiği' dediği neşrinde tüm hadislere bu çerçevede bir başlık vermiş ve şekillendirmiştir. Esere verilen bu yeni şekillendirmenin konusu bağlamında önemini artırdığı kanaatini taşıyoruz.

[9] Menderes Gürkan, "Bedreddin Ez-Zerkeşî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/289-293.

[10] Bünyamin Erul, "el-İcâbe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/378-379.

Kitaba uzun bir sunuş yazısıyla giriş yapılmıştır. Sunuşun ilk kısmında Bedruddin ez-Zerkeşî'nin hayatı hakkında bilgi verilmiş, ardından *el-İcâbe*'nin ilk neşri ile daha sonraki neşirleri ve bu neşirlerin eksik yönleri noktasında bazı malûmatlar verilmiştir. Ayrıca eserin önemi ve Zerkeşî'nin eseri nasıl tasarladığı, Hz. Âişe'nin hadis metninin eleştirisi noktasında öncü olması gibi konulara değinilmiştir. Sunuş bölümünde son olarak çeviri hakkında on dört başlık oluşturularak kitap detaylı bir şekilde tanıtılmıştır.

Eserin içinde bulunan istidrâk, hankâh, ıyne, kırat, terhîm, huveyhiye gibi terimler dipnotlarda açıklanmıştır. Örnekler ve geniş değerlendirmeler için adeta bir kaynakça özelliği gösteren 'bakınız' ibarelerine sıklıkla yer verilmiştir. *el-İcâbe*'yi ilk kez neşreden Efgani'nin yaptığı eklemeler de dipnotlarda yerini almıştır. Yine aynı şekilde *el-İcâbe*'nin özeti sayılan Suyûtî'nin 'Aynu'l-isâbe' adlı eserindeki tek ilâvesi de ihmâl edilmemiştir. Ayrıca kitabın içerisinde ismi geçen tüm şahısların vefat tarihleri hicrî ve milâdî olarak verilmekle kalmayıp dipnotta kısa bir bilgi ya da detaylı bilgi için araştırılabilecek kaynaklar da yerini almıştır.

Eserin temelini oluşturan ilk bölüm Hz. Âişe'nin yaptığı tenkitlerden müteşekkildir. Hareket noktası Kur'ân ve sünnet olan Hz. Âişe'nin ilk olarak Kur'ân'dan getirdiği delillerle itirazları ele alınmış ve bu bölüme 'Kur'ân'a Arz' isimlendirmesi verilmiştir. Bu bölüm alt başlıklara ayrılmış ve Hz. Âişe'nin karşı çıktığı rivayetler temel alındığı için ilk alt başlığa 'Rivayetler' denilmiştir. Sonrasında uygulamalara gösterdiği tepkiler için ve sorulan sorulara verdiği yanıtlar için de ayrı bölümlemeler yapılmış ve Kur'ân'a arz bölümü toplam üçe ayrılmıştır. Ayrıca her bir rivayet için de kendi arasında anlaşılması kolay olabilmesi amacıyla başlıklandırma yoluna gidilmiştir. Örneğin İbn Abbâs'ın Allah'ın görülmesi hakkındaki rivayetine karşı çıkması, Hz. Ömer'in 'ailesinin ağlamasıyla ölünün azap çekeceği' rivayetine karşı çıkması, Ebû Hüreyre'nin 'uğursuzluk üç şeydedir' rivayetine karşı çıkması bu başlıklardan bazılarıdır.

Kur'ân'a arz kısmından sonra Hz. Âişe'nin sünneti delil getirdiği rivayetler ele alınmış ve bu bölüme 'Sünnete Arz' başlığı verilmiştir. Bu bölümde de çeşitli alt başlıklar oluşturulmuştur. Sırasıyla Hz. Âişe'nin önce bazı rivayetlere, sonra fetvalara, uygulamalara itirazları; sorulara cevapları ile tavsiye ve uyarılar bölümü yer almıştır. Kendi arasında her bir rivayet için konusuna göre ayrı başlıklar verilmiştir. Daha sonra sırasıyla 'Hadise Arz, Tarihe-Vakaya Arz, Aklına ve Kanaatine Arz, Mantık ve Dile Arz' şeklinde toplamda altı adet bölümlendirme yapılmıştır. Bu bölümler de yine ilk iki başlık altında verilen alt başlıklara ayrılmış ve konularına göre isimlendirilmiştir. Aklına ve kanaatine arz ile mantık ve dile arz bölümlerine ayrıca 'yorumlar' başlığı altında Hz. Âişe'nin tashih ettiği ya da itiraz ettiği yorumlar eklenmiştir.

Bu bölümde yer alan tashihlere birkaç örnekle değinilecek olursa, şunlar zikredilebilir:

Cuma guslünün farz olduğu yönündeki fetvalara Hz. Âişe itiraz etmiş ve insanların bu konuda çok ileri gittiklerini ifade etmiştir. Bazı kişilerin Cuma namazına Medine dışındaki köylerden üzerlerinde yün elbise olduğu halde geldiklerini ve öncesinde hurmalıklarda çalışıp toz ter içinde kaldıkları için koktuklarını söylemiştir. Hz. Peygamber'in ise “Siz bu (Cuma) günler için temizleniniz ya?!”^[11] buyurduğunu ifade ederek cuma günü gusletmenin mutlak olduğuna dair fetvalara sünnetle karşı çıkmış, açıklama getirmiştir.

Başka bir rivayette İbnu'z-Zübeyr ‘kadının ihramdan çıkması için saçından dört parmak uzunluğunda kesmesi gerektiği’ yönünde fetva vermiş, Hz. Âişe ise “İbnu'z-Zübeyr'e şaşmıyor musunuz?” diyerek karşı çıkmış ve bir kadının ihramdan çıkmış olması için saçının ucundan az miktarda kesmesinin yeterli olacağını söylemiştir.^[12]

Hz. Âişe'nin tashih ettiği en dikkat çekici rivayetlerden bir diğeri ise řu şekildedir: Ebû Hüreyre, Hz. Peygamber'in “Kadın, eşek ve köpek namazı bozar. Fakat önünde deve semerinin arka tarafındaki yaslanılan tahta parçası kadar bir şey bulunursa bu onu korur.” buyurduğunu rivayet etmiştir. Bazı rivayetlerde ‘hayız görmüş kadın’ ilavesi de vardır. Ebû Hüreyre'nin dışında başka sahâbilerden de bu şekilde rivayet edenler olmuştur. Hz. Âişe bu rivayeti duyunca itiraz etmiş ve “Bizi eşeklere ve köpeklere mi benzettiniz?” diyerek tepki göstermiştir. Ardından “Allah'a yemin ederim ki ben Resûlullah'ın kible yönünde, sedirin üzerinde yatarken onun namaz kıldığını gördüm. Bazen ihtiyacım oluyor, Resûlullah'ı rahatsız etmemek için oturmak istemiyordum ve ayakları arasından çıkıyordum”^[13] diyerek bu rivayeti kabul etmemiştir. Görüyoruz ki Hz. Âişe, Resûlullah ile yaşadığı durumu doğrudan delil getirerek ‘kadının namazı bozacağı’ yönündeki rivayetlere karşı çıkmıştır.

Özelde yetmiş bir meselede genelde hadis metninin nasıl değerlendirileceği konusunda çok önemli kriterler ortaya koyan Hz. Âişe'nin bazı itirazları tasvip edilmemiş^[14] olsa dahi hem Peygamberimiz döneminde hem de daha sonra sahâbenin bakış açısını, gayretini, hadise ve sünnete verdiği önemi göstermesi açısından çok değerlidir. Erul'un bu detaylı isimlendirmelerinin

[11] Zerkeşi, Ebû Abdillâh Bedrüddin Muhammed b. Bahâdır, *el-İcâbe li İrâdi mestedrakethü Âişe ale's-sahâbe*, thk. Rifat Fevzi Abdülmuttalib, 1. Baskı, (Kâhire: Mektebetü'l-Hancı, 2001), 165. Bünyamin Erul, *H. Âişe'nin Sahâbeye Yönelttiği Eleştiriler*, Otto Yayınları, Ankara 2016, s.98.

[12] Zerkeşi, *el-İcâbe*, 140. Erul, *H. Âişe'nin Sahâbeye Yönelttiği Eleştiriler*,108.

[13] Zerkeşi, *el-İcâbe*, 153. Erul, *H. Âişe'nin Sahâbeye Yönelttiği Eleştiriler*,91.

[14] Sahâbenin Hz. Âişe'ye itirazları konusu için bkz. Bünyamin Erul, *H. Âişe'nin Sahâbeye Yönelttiği Eleştiriler*, Otto Yayınları, Ankara 2016, s.159-163.

sebebi de ifade edildiği üzere bir hadis metninin tenkidi noktasında göz önünde bulundurulması gereken kriterleri ortaya çıkarmaktır. Çünkü daha önce kitap sahâbîlere göre tertip edilmiştir.

İkinci bölümde Zerkeşi’nin Hz. Âişe’nin 40 özelliğini sıraladığı ve ilk sıraya yerleştirdiği, Erul’un ise eleştirilerden sonraya bıraktığı ‘Hz. Âişe’nin Hayatı ve Özellikleri’ kısmı yer almaktadır. Bu yer değişikliği; Hz. Âişe’nin ilmî vasfını, tenkitçi kimliğini, hadislere olan vukûfiyetini ön plâna çıkarmak içindir.

‘Hz. Âişe’nin Hayatı ve Özellikleri’ kısmından sonra kitabın aslından olmayan ‘Sahâbenin Hz. Âişe’ye Yönelttiği İtirazlar’ bölümü eklenmiştir. Bu bölüm Peygamberimiz’in eşleri ve Zeyd b. Sabit’in itirazları, Ebû Hüreyre’nin ise Hz. Âişe’ye bir cevabından oluşmaktadır. İkinci ekte ise Zerkeşi’nin otuzdan fazla eseri yer almıştır. Erul bu eserleri gelişigüzel vermemiş ilim dallarına göre tasnif ederek önce matbu sonrasında ise el yazması olanlara yer vermiştir. Üçüncü ek ise sadece Hz. Âişe’nin örnekliğini Müslüman hanımlara yansıtmayı amaç edinmiştir. ‘Örnek Bir İslam Kadını Olarak Hz. Âişe’ ismini taşıyan bu bölüm, “Ebû Bekir’in İyi Yetiştirilmiş Kızı ve Hz. Peygamber’in Gözde Eşi”, “Bir Siyasî Hareket Lideri”, “Mü’minlerin Bilge Annesi” adlı üç başlıktan oluşmaktadır.

Yazılmış birkaç çalışmaya dayanan bu sebeple dipnot gösterilmeye gerek görülmemen ve Hz. Âişe hakkında ihtilaflara yer verilmeyen efradını cami, ağyarını mâni bir bölümdür. Yer yer günümüzdeki kadın anlayışına da temas edilerek yorumlar yapılmış, sonuçlar çıkarılmıştır. Hz. Peygamber yanında müstesna bir yere sahip olan Hz. Âişe ile Resûlullah’ın evliliklerinin Müslüman çiftlere örnekliğine temas edilmiştir. Hz. Âişe’nin toplumun ıslahı için giriştiği hareketlerin günümüz kadınlarının da yeri geldiğinde bir lider olabileceği, çeşitli eylemlere girişebileceği ve aktif olmaları gerektiği şeklinde yorumlar yapılmıştır. “Mü’minlerin Bilge Annesi” başlığını taşıyan son bölüm ise tahkik edilen bu eserin muhtevasına yakın olarak Hz. Âişe’nin muhakeme gücü, yorumları ve yöntemlerinin nasıl ufuk açıcı olduğu ve etkileri üzerinedir. Erul ifade ettiği üzere Zerkeşi’nin Hz. Âişe’nin özelliklerini sıralarken kırka tamamlamak için bazı zayıf rivayetleri de irdelemeden almasını doğru bulmamıştır. Bu sebeple olacak ki küçük bir araştırma mahiyetindeki bu bölüm eklenmiştir. Erul’un zayıf rivayetlerin alınması konusunda yaptığı eleştirisini haklı bulmak bir tarafa aynı zamanda eklenen bu bölüm günümüz hanımlarına Hz. Âişe’nin rol-model olması yönünde ele alınmış değerli bir bakış açısı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dördüncü ekte Hz. Âişe’nin metin tenkidinde kullandığı yöntemler yazar tarafından ele alınmıştır. Kitabın net bir biçimde anlaşılmasına katkı sağlayan

bu bölüm *el-İcâbe*'nin hem daha açık hâli hem de bir muhtasarı niteliği taşımıştır diyebiliriz. Erul kitabın asıl kısmında bazı rivâyetlerin sıhhati ve çeşitli değerdendirmeleri tartışılır bulunduğu halde müdahale etmemek adına bu rivâyetleri okuyucuların tasarrufuna bıraktığını belirtmişti. Eklenen bu bölümde ise daha rahat davranılmış ve çeşitli izahlar yer yer dile getirilmiş; 'bizce, kanaatimizce...' ile başlayan cümleler okuyucuya sunulmuştur. Sadece rivayetler hakkında değil, eleştiriler neticesinde Hz. Âişe'nin sünnete olan vukûfiyeti, yorumlarında isabet edişi, zekâsı ve kavrayışı konularında da çeşitli çıkarımlarda bulunulmuştur.

Erul, sahâbe döneminde aktif bir zihin faaliyeti olup en küçük bir şüphede bile ictihad yoluna gidildiği ve bu konuda Hz. Âişe'nin öncü olduğu sonucuna ulaşmıştır. *el-İcâbe*'nin ise günümüz metin çalışmaları için bile vazgeçilmez ölçüler sunduğunu ifade etmiştir. Tenkit yapılırken kullanılan ifadeleri kısaca değerdendirmiş ve son olarak *el-İcâbe*'nin çeşitli zafiyetlerini maddeler halinde sıralamıştır. Kitabın düzeni kişilere göre yapıldığı için eleştiriler gerektiği kadar öne çıkmamıştır. Erul bu eksikliği gidererek eseri yeniden tertib etmiş ve şahıslara göre değil tenkid usûllerine göre dizayn etmiştir. Zerkeşi'nin istidrakleri fazlalaştırmak niyetiyle zayıf rivayetleri de kitabına almasını bir zafiyet olarak kaydetmiş ve kitabın kemiyet özelliğini eleştirmiştir. Muhtelif rivayetlerde Zerkeşi'nin kendi görüşünü nakletmemesi eksiklikler arasında sayılmıştır. Müellifin ilk bölümde yer verdiği Hz. Âişe'nin vasıflarını anlatan kısımda zorlama çıkarımlara gidildiği hatta bu sebeple Erul'un bu bölümü ilk sıraya değil ikinci sıraya yerleştirdiğini de ifade etmiştik. Bu eksikliklerin sebepleri konusunda ise eserin müsvedde bir hâlde oluşu ya da Zerkeşi'nin yaşadığı dönemin ilme bakışı şeklinde izah edilmiştir.

Günümüz metin çalışmaları için bile değerli ölçütler sunan bu eserin Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nde yer alan yazma nüsha ile matbu nüshanın karşılaştırılarak yazılmış olması daha sağlıklı bir tahkik ortaya çıkarmıştır. Kanaatimizce eser hem oluşturulmuş bu yeni yapıyla hem de verilen ve tavsiye edilen detaylı bilgilerle bir taraftan hak ettiği öneme kavuşturulmuş bir taraftan da eser daha önemli hale gelmiştir düşüncesindeyiz. Böyle değerli bir eserin Türkçe ilk neşir olarak günümüze kadar ele alınmamış olması üzücü olmakla birlikte bundan sonrası için daha emin adımlar atılmasına yardımcı olması açısından bir ihsandır diyebiliriz.

Kaynakça

- Çiftçi, Mehmet Emin. “Sahabenin Hadis Rivayeti ve Sahih Hadis Algısı”. *Akademik Platform* 3/1 (2019),42-53.
- Erul, Bünyamin. “el-İcâbe”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/378-379. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Hamidullah, Muhammed. *İslam Peygamberi*. çev. Mehmet Yazgan. İstanbul: Beyan Yayınları, 2014.
- İbn Abdilberr, Ebû Ömer Yusuf b. Abdullah (v.463/1071). *el-İstiâb fî mârifeti'l-ashâb*. 4 Cilt thk. Âdil Mürşid. Amman: Dâru'l A'lâm, 2001.
- İbnü'l-Esir, Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed Cezerî (v.630/1232). *Üsdü'l-gâbe fî ma'rifeti's-sahâbe*. 8 Cilt thk. Ali Muhammed Muavvîd - Âdil Ahmed Abdülmevcûd. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1994.
- İbn Seyyidünnâs, Ebü'l-Feth Fethuddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed el-Ya'merî (v.734/1334). *Uyûnü'l-eser fî funûni'l-megâzî ve's-şemâli ve's-siyer*. 2 Cilt thk. Muhyiddin Mustû - Muhammed el-İd el-Hadravî. Medine: Mektebetü Dâri't-Turas, 1992.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Züraî ed-Dımaşkî (v.751/1350). *Zâdü'l-meâd fî hedyi hayri'l-ibâd*. 5 Cilt thk. Şuayb Arnaût - Abdülkâdir Arnaût. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1994.
- İsfahânî, Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh b. İshak (v.430/1038). *Ma'rifetü's-sahâbe*. 7 Cilt thk. Âdil b. Yusuf istizî. Riyad, Dâru'l-Vatan, 1998.
- Gürkan, Menderes. “Bedreddin Ez-Zerkeşi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/289-293. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Zehebî, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman (v.748/1374). *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*. 25 Cilt nşr. Şuayb el-Arnaut. 3. Baskı. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1985.
- Zerkeşi, Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır (v.794/1392). *el-İcâbe li îrâdi mestedrakethü Âişe ale's-sahâbe*. thk. Rifat Fevzi Abdülmuttalib. Kâhire: Mektebetü'l-Hancı, 2001.

